

Autorky a kurátorky:
Romana Macháčková, Andrea Procházková
Realizace: pracovníci Muzea Brněnska, p.o.
Mediálním partnerem výstavy je Český rozhlas Brno.

**Za laskavé zapůjčení materiálů a poskytnutí informací
náleží poděkování:**

Etnologickému ústavu AV ČR, v.v.i., pracovišti Brno
Krajské knihovně Františka Bartoše, p.o.
Loutkovému divadlu Radost v Brně
Masarykovu muzeu v Hodoníně, p.o.
MAS Boskovicko PLUS
MIS Boskovice a IC Boskovicko
Moravskému zemskému archivu
Moravskému zemskému muzeu
Moravské zemské knihovně Brno
Muzeu Kroměřížska
Muzeu Velké Meziříčí
Muzeu v Ivančicích
Podhoráckému muzeu
Společnosti SanomaMedia
Státnímu okresnímu archivu Šumperk
Strahovské knihovně
Ústavu pro českou literaturu AV ČR, v.v.i.
Vědecké knihovně v Olomouci
Vlastivědnému muzeu v Olomouci

Evě Kilianové
Josefu Kremláčkovi
Aloisi Mikulkovi
Libuši Šulěřové

Doprovodný program - tematické přednášky:

22. září v 16 hodin, Meluzína, Popelka a další pohádkové
bytosti v moravské literatuře

18. říjen v 15 hodin, Vypravěč a sběratel lidových pohádek
B. M. Kulda

Muzeum Brněnska, Památník
písemnictví na Moravě,
Klášteř 1, 664 61 Rajhrad
tel.: 547 229 126
email:

prohlidky.rajhrad@muzeumbrnenska.cz
www.muzeumbrnenska.cz

Doprava autobusem z ÚAN Brno přímo ke klášteru nebo
vlakem směr Břeclav každou půlhodinu. Pro návštěvníky
expoziční, historické knihovny a výstav otevřeno každý den
mimo pondělí od 9 do 16 hod.

PAMÁTNÍK
PÍSEMNICTVÍ
NA MORAVĚ

Morava vypráví

**Moravské mýty, pověsti
a pohádky**

*Bel tam jeden pán,
měl na pece vól.
Mám vekládat dál?*

8. září 2011 – 1. ledna 2012

Morava vypráví aneb Moravské mýty, pohádky a pověsti

Knížky lidového čtení tvoří spojovací článek mezi literaturou předbělohorskou, barokní a obrozenskou – mnohé příběhy byly tradovány po několik staletí a v době národního obrození na ně navázaly počátky moderní české prózy a dramatu. Historie a kroniky o Meluzině, Jenověfě, Finettě a Bruncvíkovi patřily spolu s dalšími tituly k oblíbené četbě venkovských lidí, a to téměř po tři staletí. Většina látek se do české literatury dostala v 16. století adaptací německé předlohy a od té doby se jejich znění příliš neměnilo, výraznější zásahy do textů se datují až od poloviny 18. století.

Některé příběhy původně vznikly jako četba určená úzkému kruhu šlechtického publika, v 15. století však knihtisk významně přispěl k rozšíření jejich překladů a adaptací. V pobělohorském období byly tištěny hlavně v mimopražských tiskárnách; na Moravě v Jihlavě, Olomouci, Brně, moravské čtenáře hojně zásobovala také tiskárna Škarniclů v Uherské Skalici.

Nečetné vystavené tisky z 18. a 19. století ilustrují skutečnost, že tyto knihy patřily mezi běžné, snadno dostupné jarmareční zboží, kterému jeho majitelé nevěnovali větší péči, a proto jsou dnes dochované exempláře v knihovnách vzácností. O dobové tiskařské praxi, podle níž se knihy lidového čtení ve velkých nákladech přetiskovaly ve stejné grafické úpravě i po desetiletí, vypovídají např. dva tisky historie o svatě Jenověfě z let 1852 a 1862 s totožným titulním dřevorezem nebo kroniky o Štylfrýdovi a Bruncvíkovi z let 1800 (přetisk z roku 1716) a 1857, taktéž s nezměněným titulním listem; vše z tiskárny Škarniclů v Uherské Skalici. Nejstarší vystavené knihy však pocházejí z produkce brněnské tiskárny Emmanuela Svobody: *Dvě kratochvilné kroniky, První: O Štylfrýdovi statečným rytíři, knížeti a pánu českém. Druhá: O Bruncvíkovi synu jeho, též knížeti a pánu českém* asi z roku 1760 a *Velmi pěkná, pohnutelná a čtení hodná historie, o nevině souzené svatě falzhrabence Jenověfě* z roku 1772.

Knížky lidového čtení byly tolerovány i katolickou cenzurou – neobsahovaly politické narážky a hlavní postavy většinou sdílejí základní křesťanské hodnoty. Příběhy, které se v období baroka dostaly do rukou nevzdělanému lidovému čtenáři, se oproti svým předlohám vyznačovaly zvýrazněním dobrodružného děje a pohádkovosti, omezením kulturního a historického rámce vyprávění na nejmenší možnou míru nutnou pro jejich pochopení a odstraněním úvahových pasáží. Klíčové motivy a jádro příběhu pronikaly také do folklorních vyprávění a pohádek. Některá jména oblíbených postav se ustálila i v lidových rčeních, např. Meluzína a Popelka, jiné jako např. Jenověfa se staly předlohou pro lidové výtvarné umění – výjevy z jejího života byly malovány na sklo a na výstavě je k vidění jeden z obrázků z počátku 19. století zachycující pohřeb svatě Jenověfy.

Úvodní část výstavy Morava vypráví je proto věnována nejznámějším příběhům knížek lidového čtení, které se postupně staly součástí folkloru, nejen moravského. Lidové próze, moravským sběratelům a zajímavým postavám, které se staly symboly jednotlivých oblastí Moravy, se věnuje část druhá.

Přestože se v dávných dobách málo cestovalo, přecházeli od jara do zimy z vesnice do vesnice kramáři, potulní brusiči, kořenářky nebo mlýnští tovaryši. Díky nim se z místa na místo šířily zprávy o tom, co se děje ve světě – o válkách, živelních pohromách, loupežnicích, světýlkách a

vodnicích a další pohádkové příběhy. Můžeme tedy v různých krajích sledovat nápadně podobné motivy v místních obměnách. Pohádková vyprávění se při předávání z generace na generaci upravovala a proměňovala vlivem krajinného rázu jednotlivých oblastí nebo sociálních a hospodářských poměrů zdejšího obyvatelstva. Tak vznikaly také folklorní pověsti, vázané na domácí prostředí. V pohádkách a pověstech se odráží názor lidu na životní hodnoty, je v nich jeho láska, nenávisť, obava, radost i trápení. O tajemné příběhy se dělili lidové vypravěči na sousedských besedách, na přástkách, při draní peří. V ústním podání žily pohádky od pradávna, ale teprve ze 14. století se o nich zachovaly písemné doklady.

Ve 40. letech 19. století se prohloubil zájem o sběratelskou činnost i na Moravě. První ukázky lidové prózy z Moravy a Slezska vyšly v díle Matěje Mikšíčka, některé z nich však nelze označit jako texty lidového rázu. Na popud Františka Sušila započal roku 1853 sbírat lidové pohádky a pověsti Beneš Method Kulda v Rožnově pod Radhoštěm v domě č. 120, jehož dnešní podobu nabízí jedna z mnoha fotografií výstavy. Mezi vystavenými exponáty jsou nejen dopisy, předměty osobní povahy, ale také originály rukopisných zápisů lidové prózy, které Kulda zaznamenal přímo z úst místních lidových vypravěčů. Jeho původním záměrem bylo zachytit lidová vyprávění na celé Moravě. Byl ve spojení s dalšími sběrateli, např. Josefem St. Menšíkem, Janem Pleskáčem, Karlem Orlem, Janem Soukopem. Výrazně mu pomáhal také Josef Lucian Ondřej Kramoliš, u něhož v Rožnově bydlel. Kuldovi se jeho záměr podařil jen zčásti. Naštěstí měl a má řadu pokračovatelů z celé Moravy. Výstava přináší osobní zápisy některých z nich, např. rodačky z Velkého Meziříčí Františky Stránecké, rukopisy sběratelky z okolí Šumperka Anežky Šulové, strážnického učitele Martina Práška nebo brněnského etnografa Oldřicha Sirovátky. Spolu se svými spolupracovníky se Sirovátka ve velké míře věnoval i adaptacím jednotlivých textů pro dětského čtenáře. Ostatní osobnosti, které se pohádkám a pověstem vyprávěným na Moravě věnovaly, jsou prezentovány prostřednictvím fotografií a především vydaných děl. Díky jejich úsilí vzniklo obrovské množství zápisů a literárních adaptací, v nichž je zachyceno lidové vyprávění, jež se vlivem změn životního stylu pomalu z paměti lidí vytrácí.

Výstava zve k pohádkovému putování do povodí řek Odry a Moravy, při němž je možné potkat hanáckého obra, zbojníky Ondráše a Vojtka, vládce hor Praděda, hornické permoníky, krále moravských vodníků nebo polednici, klekánci a vřetenici. Prostřednictvím ilustrací výtvarníků Josefa Kremláčka, Aloise Mikulky a Libuše Šulěrové a loutek se přenesete do pohádkového světa etnografických regionů Moravy a Slezska. Jednotlivé motivy se v nich sice často opakují v různých obměnách, např. motiv spícího vojska nebo čertova kamene, avšak každý kraj má i své specifické látky, postavy. Zatímco pohádky z hornatého Valaška jsou plné černokněžníků, zbojníků a zlatých pokladů, vyprávění z úrodné Hané hýří vtipem a sebeironií a na Vysočině je třeba dát si pozor na divoženky, vodní víly a hejkalý. Snad nejpozoruhodnější je celý cyklus pověstí o Ječmínkovi, jehož příchod Hanáci očekávali a možná dodnes očekávají. Na jižní Moravě se vypráví příběh vázící se k zámeckému sudu v Mikulově a na Těšínsku bylo oblíbené vyprávění o místní černé kněžně. Otvírá se tajemný svět příběhů plných poučení, pohádek, v nichž dobro vítězí nad zlem a které jsou plné naděje. O tom všem a mnohem dalším vypráví Morava...

